

/ В.О. Черков, П.О. Попов // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е.О. Дідоренка. – Луганськ: Луганський держ. ун-т внутр. справ. Вісник., 2010. – Вип. № 2/2010. – С. 248-258.

11. Беззуб І. Приватна детективна діяльність в Україні: українські реалії та зарубіжний досвід / І. Беззуб [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=2930:privatna-detektivna-diyalnist-ukrajinski-realiji-ta-zarubizhnij-dosvid&catid=8&Itemid=350.

12. Радчук А. Профессия «Шерлок Холмс»: что изменится после легализации частных детективов / Алексей Радчук [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ru.slovoidilo.ua/2017/04/21/mnenie/obshhestvo/professiya-sherlok-xolms-cto-izmenitsya-posle-legalizacii-chastnykh-detektivov>.

13. Авсеюшкин Я. Искать по-серому. Как работают частные детективы в Украине / Ян Авсеюшкин [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://focus.ua/country/381479/>

14. Чи допоможуть Україні приватні детективи? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://acic.com.ua/chi-dopomozhut-ukrayini-privatni-detektivi/>

15. Офіційний сайт Всеукраїнської Асоціації приватних детективів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://aupd.org/ru/services>

16. Детективні послуги на території України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukr.detective-ua.com/detektivni-poslugi-na-teritori%D1%97-ukra%D1%97ni/>

17. Про приватну детективну (розшукову) діяльність: Проект Закону № 3726 від 14.02.2017 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1.

18. Висновок на Пропозиції Президента України до Закону України «Про приватну детективну (розшукову) діяльність» від 03.06.2017. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=57580.

УДК: 330.341.1 (338.24.01)

І.Л. Петрова
*д.е.н., проф., завідувач кафедри
маркетингу та поведінкової економіки
Університет економіки та права «КРОК»*
Вінтсі Джо
*аспірант
Університет економіки та права «КРОК»*

Інноваційна активність підприємства як фактор його конкурентоспроможності та економічної безпеки

У статті досліджено актуальні питання конкурентоспроможності та забезпечення економічної безпеки вітчизняних підприємств за сучасних умов. Обґрунтовано, що підвищення конкурентоспроможності підприємства як складова економічної безпеки залежить насамперед від його інноваційної активності. Проаналізовано стан інноваційної активності, запропоновано шляхи її посилення для забезпечення конкурентоспроможності та економічної безпеки підприємства.

Ключові слова: конкурентоспроможність, конкурентні переваги, інноваційна активність, економічна безпека.

И.Л. Петрова
д.э.н., проф., заведующий кафедры
маркетинга и поведенческой экономики
Университет экономики и права «КРОК»,
Винтси Джо
аспирант
Университет экономики и права «КРОК»

Инновационная активность предприятия как фактор его конкурентоспособности и обеспечения экономической безопасности

В статье исследованы актуальные вопросы конкурентоспособности и обеспечения экономической безопасности отечественных предприятий в современных условиях. Обосновано, что повышение конкурентоспособности предприятия как составляющая экономической безопасности, прежде всего зависит от его инновационной активности. Проанализировано состояние инновационной активности и предложены пути ее усиления для обеспечения конкурентоспособности и экономической безопасности предприятия.

Ключевые слова: конкурентоспособность, конкурентные преимущества, инновационная активность, экономическая безопасность.

I. Petrova
Doctor of Economic sciences,
Professor, Head of Marketing and
Behavioral Economics Chair
«KROK» University
Vintsi Joe
PhD student
«KROK» University

Innovation Activity of an Enterprise as a Factor of its Competitiveness and Ensuring of Economic Security

The article explores the topical issues of competitiveness and ensuring of economic security of domestic enterprises in modern conditions. It is grounded that increase of the enterprise competitiveness as a component of economic security mostly depends on its innovation activity. The state of the innovation activity is analyzed and the ways of increasing of its competitiveness and economic security of the enterprise are proposed.

Keywords: competitiveness, competitive advantages, innovation activity, economic security.

Постановка проблеми

Інтеграція України в європейський та світовий економічний простір значно змінює умови економічної діяльності вітчизняних підприємств, досягнення їх конкурентоспроможності та забезпечення економічної безпеки. Конкурентоспроможність та економічна захищеність підприємств передусім визначаються

їх інноваційною активністю, можливістю залучення вітчизняних та іноземних інвестицій. Разом з тим, рівень інноваційної активності підприємств протягом тривалого періоду залишається низьким, що зумовлює суттєве відставання країни за показниками конкурентоспроможності. У 2016-2017 рр. за Індексом глобальної конкурентоспроможності, за даними WEF, Україна посіла 85-е місце серед 138 країн світу, втративши за рік 6 позицій [1]. Це зумовлено, з одного боку, низьким попитом на інновації, а з іншого, відсутністю ефективного стимулювання їх пропозиції. Нерозвинене конкурентне середовище, високий рівень монополізації ключових видів економічної діяльності, недостатня фінансова та організаційна підтримка створення і впровадження інновацій стримують інноваційну активність підприємств. Унаслідок знижується конкурентоспроможність підприємств на вітчизняному і світовому ринку та загострюється проблема їх економічної захищеності. З іншого боку, економічна незахищеність підприємств унеможливорює їх зусилля за напрямком інноваційної активності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Дослідження особливостей конкурентоспроможності підприємств та їх економічної безпеки здійснено багатьма вітчизняними та зарубіжними теоретиками і практиками, що підкреслює актуальність цих проблем для економіки та менеджменту підприємств у сучасних умовах.

Питанням конкурентоспроможності та конкурентних переваг підприємства приділяли увагу такі вітчизняні науковці: С. Алексєєв [2], О. Гудзинський [5], С. Клименко [6], Мороз Л.І. [9], Г. Филюк [13], О. Г. Янковий [7] та інші. Проблемні питання забезпечення економічної безпеки підприємств у зв'язку з їх інноваційною активністю знайшли відображення у працях В. Алькеми [3], Т. Васильцева, В. Волошина [4], В. Гейця [8], О. Новікової [10], І. Петрової [12] та інших. Разом із цим, новітні тенденції здійснення інноваційної активності підприємств потребують поглибленого аналізу в аспекті їх впливу на конкурентоспроможність як складову загального рівня економічної безпеки підприємства.

Невирішені раніше частини загальної проблеми

Наукові дослідження конкурентоспроможності та економічної безпеки підприємства переважно зосереджені на поточному і короткостроковому часових горизонтах. Цьому сприяють і запити сучасної практики господарювання, на жаль, позбавлені перспективного бачення. Недостатньо розробленими залишаються можливості розвитку підприємств, досягнення бажаних рівнів конкурентоспроможності та забезпечення економічної безпеки в довготривалому періоді. Це, у свою чергу, передбачає посилення інноваційної активності підприємств, яку необхідно дослідити як фактор забезпечення конкурентоспроможності та економічної безпеки підприємства на перспективу.

Формулювання цілей статті

Відповідно, основною ціллю статті є дослідження впливу інноваційної активності підприємств на можливості посилення їх конкурентоспроможності та забезпечення економічної безпеки.

Виклад основного матеріалу дослідження

Конкурентоспроможність підприємства визначається як спроможність підприємства існувати і розвиватися, перевершуючи за ефективністю функціонування наявних і майбутніх конкурентів, ґрунтуючись на залученні невикористаних можливостей [7, с. 86]. Результатом ефективного функціонування підприємства є випуск та реалізація конкурентоспроможної продукції, яка має конкурентні пере-

ваги порівняно з товарами-аналогами конкурентів на визначеному ринку у певний проміжок часу, що забезпечуватиме збільшення прибутку.

Конкурентоспроможність є критеріальною ознакою економічної безпеки підприємства, це стан ефективного використання ресурсів та наявних можливостей підприємства, за якого нівелюються загрози (внутрішні, зовнішні), забезпечується довгострокове функціонування підприємства та гармонізація його інтересів із інтересами усіх зацікавлених сторін, досягнення його стратегічних цілей та забезпечення сталого розвитку.

Досвід останніх років показує, що значна кількість вітчизняних підприємств є неконкурентоспроможними. Це зумовлено технологічною відсталістю підприємств промисловості, використанням застарілих технологій та обладнання, значними енерго-, матеріало- і трудомісткістю виробничого процесу, що підвищує собівартість вітчизняної продукції порівняно з імпортними аналогами, дефіцитом ресурсів, і, відповідно, низьким рівнем інноваційної активності суб'єктів господарювання порівняно з конкурентами з економічно розвинених країн світу, незначними можливостями виробництва високотехнологічних товарів і надання сучасних якісних послуг тощо [13, с. 5].

Рівень інноваційної активності суб'єктів господарювання на сучасному етапі економічного розвитку є провідним фактором підвищення конкурентоспроможності та забезпечення економічної безпеки. На відміну від інших чинників, інноваційна активність створює передумови одержання конкурентних переваг не тільки на наявних ринках, але й створювати нові ринки, прокладаючи шляхи в майбутнє.

Розроблення і впровадження інновацій у практику змінюють характер, часові горизонти і стратегії конкурентної боротьби. Це знайшло відображення у популярній нині теорії «багряного і блакитного океанів», яку розробили американські вчені Чан Кім [W. Chan Kim] та Рене Моборн [Renee Mauborgne]. Згідно з нею, сучасними стратегіями ведення бізнесу є [15]:

1) Стратегія «багряного океану», зміст якої полягає у перерозподілі нинішніх ринків між конкурентами, знищенні конкурентів заради власного процвітання. Головними стратегічними діями в «багряній стратегії» є наступні: конкурентна війна в наявному ринковому просторі та перемога над конкурентами; використання наявного попиту та цілковите заволодіння ним; вибір стратегічної дилеми «низька ціна чи унікальні переваги (диференціація)?», що визначатиме конкурентну стратегію підприємства. Дана стратегія підійде підприємствам з високим та нормальним рівнем економічної безпеки, адже для її реалізації необхідна потужна ресурсна стійкість.

2) Стратегія «блакитного океану», зміст якої полягає у відкритті нових ринків, які ще ніким не завойовані. Головними стратегічними діями в «блакитній стратегії» є наступні: відкриття нових ринків; позбавлення від конкуренції; створення і захоплення нового (якого раніше не було) попиту; пропонування високоякісної, високотехнологічної та високо диференційованої продукції за маржинально низькими цінами, що потребує раціонального узгодження усіх підсистем функціонування підприємства для випуску такого оптимального продукту за якістю, ціною та витратами, який би володів високою цінністю для споживача. Стратегія «блакитного океану» є новим антиконкурентним підходом у суспільному виробництві, адже, зважаючи на недоліки конкуренції як ринкового інституту, господарський механізм без конкуренції дозволяє зберігати тривалу і високу економічну ефективність. Дану стратегію можна використовувати для забезпечення економічної безпеки підприємства, попри досягнутий її рівень, адже в основі

стратегії лежить принцип новаторства. Виходити у «блакитний океан», відповідно, можуть лише підприємства, що створюють інновації.

Відповідно до даних Світового економічного форуму (WEF), за показником «інновації» як складника Індексу глобальної конкурентоспроможності 2016-2017, Україна посідає 52-е місце, істотно поступаючись розвиненим країнам-лідерам (рис.).

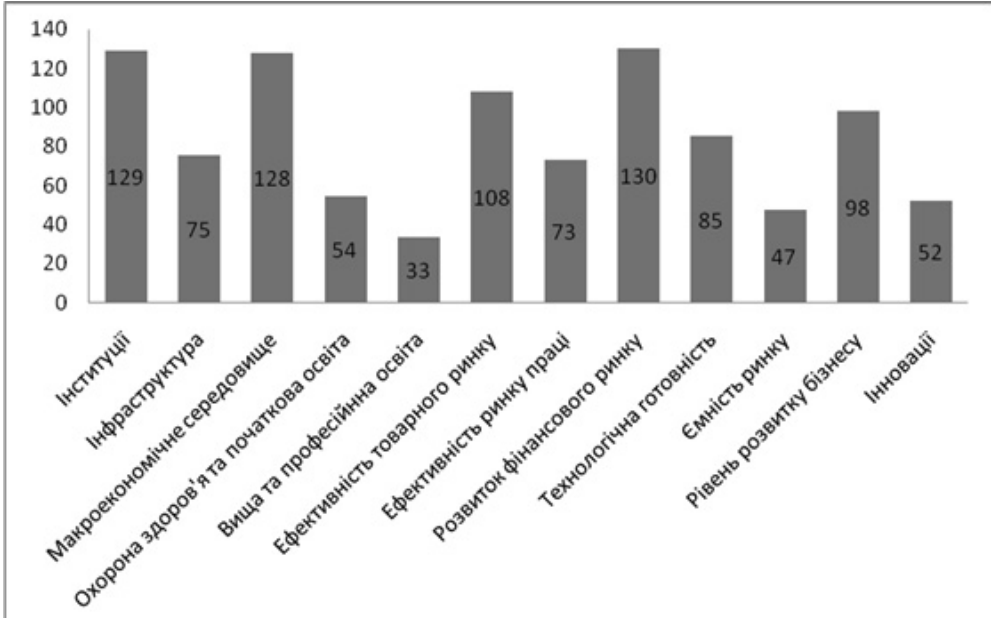

Рис. Позиція України в рейтингу країн світу за індексом глобальної конкурентоспроможності 2016-2017

Джерело: сформовано на основі [1].

Протягом останніх десятиліть інноваційна активність українських підприємств знижувалася. Основними негативними чинниками впливу були високий ступінь монополізації економіки, відсутність конкурентного середовища, слабка підтримка інноваційного сектору з боку держави, низький попит на інновації, недостатність стимулів для розроблення, а ще більше, для впровадження інновацій у виробництво. Як результат питома вага підприємств, що впроваджували інновації, у їх загальній кількості залишається низькою, при цьому понад 80% з них не займаються інноваційною діяльністю взагалі. Питома вага реалізованої інноваційної продукції в обсязі промислової впала з 9,4 % у 2000 р. до 1,4% – у 2015 р.

Варто відзначити, що лівову частку інноваційних технологій займають заповнені, які є більш привабливими для українського бізнесу, оскільки мають якісніше організаційно-правове забезпечення і доступніші за ціною. Складається враження, що основні суб'єкти господарської діяльності, включно з державою, просто не зацікавлені в інноваційному розвитку.

Монополізація головних сфер виробничої діяльності, можливість отримувати надвисокі прибутки, у тому числі адміністративну та олігархічну ренту, паразитуючи на дешевих і доступних ресурсах, без будь-яких вкладень у нові технології, гальмує інноваційний процес в Україні.

Парадоксальність ситуації полягає в тому, що навіть на ринках з конкурентною ринковою структурою відсутні повноцінні конкурентні відносини. Емпі-

Таблиця

Впровадження інновацій на промислових підприємствах

Роки	Питома вага підприємств, що впроваджували інновації %	Впроваджено нових технологічних процесів	у т.ч. мало-відходні, ресурсозберігаючі	Впроваджено виробництво інноваційних видів продукції ¹ , найменувань	З них нові види техніки	Питома вага реалізованої інноваційної продукції в обсязі промислової %
2000	14,8	1403	430	15323	631	9,4
2001	14,3	1421	469	19484	610	6,8
2002	14,6	1142	430	22847	520	7
2003	11,5	1482	606	7416	710	5,6
2004	10	1727	645	3978	769	5,8
2005	8,2	1808	690	3152	657	6,5
2006	10	1145	424	2408	786	6,7
2007	11,5	1419	634	2526	881	6,7
2008	10,8	1647	680	2446	758	5,9
2009	10,7	1893	753	2685	641	4,8
2010	11,5	2043	479	2408	663	3,8
2011	12,8	2510	517	3238	897	3,8
2012	13,6	2188	554	3403	942	3,3
2013	13,6	1576	502	3138	809	3,3
2014	12,1	1743	447	3661	1314	2,5
2015	15,2	1217	458	3136	966	1,4
2016	16,6	3489	748	4139	1305	...

Джерело: складено автором за даними [11].

ричні дослідження і господарська практика переконують, що у висококонкурентній, на перший погляд, сфері, де функціонують сотні тисяч самостійних підприємств, складаються ситуації, несумісні з умовами конкурентного ринку. Так, наприклад, за підрахунками Українського уряду, розмір торговельної націнки на продовольчі товари у роздрібній торгівлі, яка відноситься до висококонкурентних галузей, нерідко сягає 50%, а на промислові – 300-500% (для порівняння: у країнах з розвиненими ринковими відносинами цей показник не перевищує 8–10%) [13, с. 6].

Очевидно, що відсутність умов для розвитку здорової, ефективної конкуренції істотно знижує стимули підприємств до створення технологічних, організаційних чи навіть управлінських переваг перед конкурентами. Як відомо, саме ринкова конкуренція є механізмом відбракування всіх нежиттєвих форм виробництва, застарілих форм і методів господарювання. У країнах, де діють закони цивілізованого ринку, навіть підприємства-монополісти постійно відчувають тиск з боку потенційних конкурентів. Ще видатний економіст ХХ ст. Й. Шумпетер наголошував, що конкуренція діє не тільки тоді, коли вона існує, але й тоді, коли вона є потенційною загрозою, ... вона дисциплінує ще до свого настання, змушуючи суб'єкта ринку почуватися у конкурентній ситуації навіть тоді, коли він у галузі один [14].

Сигналами нагальності підвищення конкурентоспроможності підприємства є:

- втрата завойованих позицій на ринку;
- зниження рівня конкурентоспроможності продукції підприємства;
- зниження попиту на продукт, що виробляється підприємством;
- поява нових продуктів і технологій у галузі, якій оперує підприємство;
- зростання інтенсивності конкурентної боротьби, що ускладнює проникнення підприємства на нові ринки;
- зниження адаптаційних можливостей підприємства до змін ситуації на ринку, відставання від вимог ринку;
- зниження прибутковості функціонування підприємства високий ризик банкрутства, наростання загроз економічній безпеці.

Підвищення конкурентоспроможності підприємства необхідно розглядати як довгостроковий послідовний процес пошуку й реалізації управлінських рішень у всіх сферах його діяльності, здійснюваний відповідно до обраної стратегії довгострокового розвитку, з урахуванням змін у зовнішньому та внутрішньому середовищі.

Основною сферою підвищення конкурентоспроможності, на наш погляд, є управління інноваціями, які зі свого боку, впливають на ефективність процесів виробництва та збуту; процес виробництва для досягнення оптимальної ресурсо-, енергомісткості, мінімальних витрат та високої технологічності та екологізації; використання інформації задля досліджень поведінки споживачів та налагодження безперебійних інформаційних потоків як від підприємства до споживача, так і в межах організаційної структури самого підприємства; управління людськими ресурсами з метою забезпечення компетентності та продуктивності у виконанні поставлених завдань; управління змінами, що визначається постійною необхідністю змін стратегій та цілей підприємства на ринку.

Вибір і реалізація конкурентної стратегії розвитку підприємства має базуватися на ґрунтовному аналізі його конкурентної позиції та потенційних можливостей: конкурентоспроможності технологій, продукції, комунікацій підприємства та конкурентоздатності персоналу. До відомої формули конкурентоспроможності [9, с.154], ми додали показник конкурентоспроможності технологій. Таким чином, пропонуємо розраховувати конкурентоспроможність підприємства за формулою:

$$КСП = K_{\text{тех}} \cdot КСТех + K_{\text{пр}} \cdot КСПр + K_{\text{ком}} \cdot КСКом + K_{\text{пер}} \cdot КЗПерс,$$

де: КСП – конкурентоспроможність підприємства;

КСТех – конкурентоспроможність технологій,

КСПр – конкурентоспроможність продукції;

КСКом – конкурентоспроможність комунікацій підприємства;

КЗПерс – конкурентоздатність персоналу;

$K_{\text{тех}}$, $K_{\text{пр}}$, $K_{\text{ком}}$, $K_{\text{пер}}$ – коефіцієнти вагомості відповідно конкурентоспроможності застосовуваної технології, продукції, комунікаційної політики та конкурентоздатності персоналу підприємства, які визначаються експертним шляхом і залежать від специфіки діяльності підприємства.

В умовах значної фінансової нестабільності та нерівномірного перебігу інноваційного процесу в економіці ефективне управління підприємством передбачає розроблення дієвих механізмів забезпечення достатнього рівня його економічної безпеки. У результаті прогалин в управлінні економікою та незбалансованості основних макроекономічних показників особливо відчутними для суб'єктів господарювання є нестача фінансових ресурсів і постійний

пошук джерел фінансування, форм і методів раціонального використання обмежених за обсягом ресурсів. За цих обставин досягнення та підтримка бажаного рівня економічної безпеки в заданих межах дає змогу підприємству не тільки зберегти свою частку ринку або забезпечити зростання вартості, але й отримати перевагу над конкурентами, оновлюючи технології та продукцію. Головною метою економічної безпеки підприємства є забезпечення його стійкого і максимально ефективного функціонування та високого потенціалу розвитку.

Економічна безпека і конкурентоспроможність – взаємопов'язані поняття. Конкурентоспроможність одночасно є метою і показником ступеня розвитку підприємства, а економічна безпека виступає найважливішою умовою його існування.

Багатогранність взаємозв'язку конкурентоспроможності та економічної безпеки підприємства виявляється в наступному:

- економічна безпека є необхідною умовою забезпечення конкурентоспроможності;
- конкурентоспроможність є фактором забезпечення економічної безпеки;
- зниження конкурентоспроможності створює загрози економічної безпеки.

Для підвищення конкурентоспроможності та забезпечення економічної безпеки підприємства необхідно:

- постійне удосконалення продукції (послуг) підприємства на основі використання нових технологій, створення нових видів продукції, підвищення її якості, пропонування маркетингових послуг, оптимальної ціни продукції в умовах ринку;
- забезпечення високої ефективності менеджменту та компетентності персоналу підприємства, особливо у сфері інновацій, маркетингу, логістики;
- прискорення інноваційного розвитку підприємства шляхом модернізації системи виробництва та використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій.

Упровадження маркетингових інновацій забезпечує ефективність політики у сфері дослідження ринку, виходу на його перспективні сегменти, а також захист підприємства від ризиків та загроз у сфері позиціонування підприємства і його продукції на ринку та підтримку необхідного попиту з боку споживачів.

Перспективними напрямками інноваційної діяльності з метою підвищення конкурентоспроможності та забезпечення економічної безпеки підприємства є розвиток енергозберігаючих технологій; використання інформаційно-комунікаційних технологій; імпортозаміщення виробництва; інвестиції у забезпечення екологічної безпеки виробництва.

Висновки

В умовах економічної нестабільності, обмеженого доступу до виробничих та фінансових ресурсів, підвищення конкурентоспроможності як складової економічної безпеки вітчизняних підприємств потребує активізації їх інноваційної діяльності. Інноваційна активність підприємств протягом тривалого періоду залишається недостатньою, що веде до зниження їх конкурентоспроможності та виникнення загроз їх економічної безпеки. Забезпечення економічної безпеки підприємства залежить від застосування передових технологій, створення та впровадження технологічних, організаційних і соціальних інновацій, ефективного управління резервами і фінансами, проведення ефективної маркетингової політики, впровадження прогресивних організаційно-управлінських та інфор-

маційних систем, підвищення компетентності співробітників. Особлива роль інноваційної активності полягає у забезпеченні довгострокових трендів розвитку підприємства. Ключовими пріоритетними цілями підвищення конкурентоспроможності та економічної безпеки підприємства повинні стати постійне удосконалення продукції (послуг) підприємства, забезпечення високої ефективності менеджменту підприємства та компетентності його персоналу, сприяння інноваційному розвитку підприємства.

Література

1. Позиція України в рейтингу країн світу за індексом глобальної конкурентоспроможності 2016-2017. – Режим доступу: <http://edclub.com.ua / analityka>
2. Алексеев С.Б. Теоретические аспекты конкурентоспособности предприятий / С. Б. Алексеев // Економіка: проблеми теорії та практики. Збірник наук. праць. Вип. 191: В 4 т. Т. II. – Дніпропетровськ: ДНУ, 2004. – С.614–619.
3. Алькема В.Г. Логістична інфраструктура як чинник економічної безпеки підприємств / В.Г. Алькема // Вчені записки / Університет економіки та права «КРОК». – 2010. – №21. – С.81-89.
4. Васильців Т. Г. Фінансово-економічна безпека підприємств України: стратегія та механізми забезпечення: монографія / Васильців Т. Г., Волошин В. І., Бойкевич О. Р., Каркавчук В. В., [за ред. Т.Г. Васильціва]. – Львів, 2012. –386 с.
5. Гудзинський О.Д. Управління формуванням конкурентоспроможного потенціалу підприємств (теоретико-методологічний аспект): монографія / О. Д. Гудзинський, С.М. Судомир, Т. О. Гуренко; Інститут підготовки кадрів державної служби зайнятості України. – К.: ІПК ДСЗУ, 2010. – 212 с.
6. Клименко С. М. Управління конкурентоспроможністю підприємства: навч. посіб. / С. М. Клименко. – К.: КНЕУ, 2006. – 527 с.
7. Конкурентоспроможність підприємства: оцінка рівня та напрями підвищення: монографія / за заг. ред. О. Г. Янкового. – Одеса : Атлант, 2013. – 470 с.
8. Моделювання економічної безпеки: держава, регіон, підприємство: монографія / В. М. Геєць, М. О. Кизим, Т. С. Клебанова, О. І. Черняк та ін. ; за ред.В. М. Гейця. – Х. : ВД «ІНЖЕК», 2006. – 240 с.
9. Мороз Л. І. Шлях підвищення конкурентоспроможності вітчизняних підприємств в умовах глобалізації / Л. І. Мороз, О. Р. Адельшінова // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Проблеми економіки та управління. – 2008. – № 611. – С. 147–155.
10. Новікова О. Ф. Економічна безпека: концептуальне визначення та механізм забезпечення: [монографія] / О. Ф. Новікова, Р. В. Покотиленко; НАН України. Ін-т економіки промисловості. – Донецьк, 2010. – 408 с.
11. Обстеження інноваційної діяльності підприємств за період 2014-2016 років (за міжнародною методологією). – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/metaopus/2017/2_07_02_02_2017.htm.
12. Петрова І. Л. Становлення ринку інновацій в контексті економічної безпеки України / І.Л. Петрова // Ефективна економіка: електрон. наукове фахове видання Дніпропетровського державного аграрного ун-ту. – 2013. – №8. – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=2221>
13. Филук Г. Проблеми та шляхи підвищення конкурентоспроможності вітчизняних підприємств в умовах глобалізації / Г. Филук // Вісник КНУ ім. Тараса Шевченка. Серія: Економіка. –К.: КНУ, – 2013. – №10(151). – С.5-8.
14. Шумпетер Й. Теория экономического развития / Й. Шумпетер – М.: Прогресс, 1983. – 401 с.
15. Ким, В. Чан. Стратегия голубого океана. Как найти или создать рынок, свободный от других игроков / В. Чан Ким, Рене Моборн; пер. с англ. И. Ющенко. – 4-е изд. – М. : Манн, Иванов и Фербер, 2014. – 304 с.